

Демидко Д.Л.

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнології імені С.З. Гжицького

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ПРОЦЕСАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Розглянуто феномен політичної культури як основу стабільності та динамічного розвитку держави в гуманітарній сфері на сучасному етапі. Трансформаційні процеси до демократії містять багато складностей і протиріч, у загальних рисах сам процес демократизації виглядає як послідовна зміна кількох стадій розвитку, на кожній з яких вирішується певне коло завдань. Ця боротьба може набувати дуже гострих форм, межуючи з політичною поляризацією, але не відмовляючись від національної єдності. Збереження національної єдності виступає фактором фундаментального значення в контексті національної безпеки. Якщо єдність у громадянському суспільстві відсутня, замість демократії виникає зовсім інший політичний результат у негативному світлі.

Вивчено взаємозв'язок функціонування демократичних інститутів і трансформацію політичної культури в Україні. Для того, щоб з'ясувати вплив громадянського суспільства на процеси становлення демократичного політичного режиму і демократичної політичної культури, треба окреслити основні характеристики цього поняття. Не зупиняючись на аналізі підходів до розуміння громадянського суспільства, його можна визначити як систему самостійних і не залежних від держави, міжособистих, сімейних, економічних, культурних, релігійних, політичних відносин та структур, які покликані забезпечити умови для самореалізації індивідів і колективів.

Досліджено форми та проаналізовано стадії демократизації громадянського суспільства на сучасному етапі становлення національної безпеки в державі. Вони передбачають множинність політичних партій і свобод, які його характеризують, а також основні відмінності видів державної влади: автономія законодавчої влади, самостійність виконавчої, незалежність судової, правова ініціативність і самостійність. Вона включає в себе і місцеву владу, перш за все суспільну, яка реально дає змогу підключити резерви самостійності й ініціативи, місцева влада нерозривно пов'язана з ідеєю децентралізації.

З'ясована роль політичних культурних чинників в еволюційних процесах демократизації громадянського суспільства. На етапі утвердження демократії, коли відбувається впровадження нових інститутів та нових процедур функціонування суспільного організму в практиці повсякденного життя, значення гуманітарної складової частини національної безпеки зростає. Доля цього етапу трансформації безпосередньо залежить від особливостей їх настрою та свідомості. Утвердження політичної демократії, отримання її інститутами державної влади необхідної стійкості можливе лише в разі залучення більшої частини суспільства до цінностей демократії, тобто усвідомлення її масами як найбільш досконалої форми державного устрою порівняно з іншими.

Ключові слова: громадянське суспільство, демократизація, політична культура, трансформація, національна безпека, державне регулювання.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що процес трансформації авторитарних режимів у демократичні в країнах проходить по-різному, зі своїми проблемами та труднощами, успіхами та перешкодами, йому притаманні певні риси, що дають змогу визначити його сутність, виділити типи та стадії державного регулювання цими процесами. Повноцінно про встановлення демократії можна говорити лише тоді, коли в суспільстві вже досягнений та інституційно закріплений певний

соціальний і політичний консенсус. Рішення про інституціалізацію базових демократичних процедур є одним із можливих, що народжується як наслідок взаємодії цілої низки різних політичних сил і зовсім не виключає, а передбачає становлення національної безпеки в державі.

Для тривалої стабільності та легітимності створеного демократичного режиму великого значення набуває період консолідації, тобто адаптації громадянського суспільства до нової моделі

політичної культури. Характерною ознакою переходу стадії демократизації в стадію консолідації є широка участь індивідів у функціонуванні громадянського суспільства. Це суспільство приймає демократію як єдино можливий шлях подальшого розвитку і відкидає будь-які можливості утворення інших режимів. Аморфність соціальної структури створює багато труднощів на шляху демократизації, однією з них є неможливість формування у порівняно короткі строки представництва соціальних інтересів, без якого управління державою буде знаходитись під впливом інших сил, що загрожують національній безпеці держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Співвідношення елементів авторитарної і демократичної організації громадянського суспільства є одним із найбільш дискусійних питань. На думку багатьох вчених, між цими двома формами політичного владарювання є більш тісний взаємозв'язок, ніж це може здатися на перший погляд. Так, авторитарні еліти нерідко використовують демократичні процедури для зміцнення свого панівного становища. Водночас громадянське суспільство здатне забезпечити прискорену реалізацію організаційних та управлінських заходів демократичних урядів, на варті яких мають стояти інституції та органи, що забезпечують національну безпеку.

Більшість сучасних вчених підкреслюють пряму залежність між розвинутим громадянським суспільством і дієздатною державою. Пріоритети громадянського суспільства виявляються у зворотних точках політичного процесу під час формування органів держави, якщо від громадянського суспільства залежать перспективи зміни, оновлення влади, покращення управлінської ефективності її структур [3]. Велика кількість дослідників доводить важливість дослідження державного регулювання в процесі становлення і закріплення демократії.

Дедалі більшого поширення отримує так званий суб'єктивний підхід, де під демократизацією розуміється згода між різними групами громадянського суспільства, що вирішили знайти вихід із кризи. Важливість дослідження політичної культури зумовлена і тим впливом, який вони здійснюють на інститути громадянського суспільства і, відповідно, на характер державного регулювання, від якого безпосередньо залежить форма і ефективність гуманітарна складова частина національної безпеки. Для виявлення закономірностей переходу від автократичної політичної

культури до демократичної великий інтерес становить формування ефективного громадянського суспільства за еволюційних процесів демократизації.

Постановка завдання. Метою є з'ясувати роль і значення державного регулювання в трансформації політичної культури під час демократизації громадянського суспільства в контексті національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практично всюди, де закладено початок процесу демократизації, відбувається організація і мобілізація груп за інтересами, що характеризується становленням громадянського суспільства. Ось чому розгляд процесів, які відбуваються в громадянському суспільстві в період становлення демократії, є важливим для розуміння трансформації політичної культури. Трансформація політичної культури займає важливе місце в гуманітарній сфері національної безпеки держави на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства.

Процеси становлення демократичної політичної культури відбуваються за власним сценарієм залежно від історично сформованих національних умов і міжнародних обставин. Становлення демократичної політичної культури – це перехід від моноідеології тоталітарного суспільства до ідеологічного і політичного плюралізму [5]. У демократичних суспільствах відбувається діалог політичних ідеологій, він відіграє позитивну роль у тому сенсі, що завдяки йому жодна з важливих цінностей не буде забута і не зазнає знецінення.

У межах громадянського суспільства відбувається суспільна соціалізація, тобто засвоєння й підтримка прикладів і стандартів поведінки, норм, культурних цінностей та орієнтирів, в яких враховується існування громадянського суспільства загалом і визнається хід демократичних процесів. Громадянське суспільство передбачає збалансований взаємоконтроль та взаємообмеження дій державних й недержавних органів і рухів. Це означає, що державні органи, їх діяльність завжди мають бути в полі зору недержавних органів, а вони, своєю чергою, діють з урахуванням потреб держави в контексті національної безпеки.

Інституалізація демократичних чинників державної влади зводиться до питання співвідношення між законодавчою і виконавчою гілками влади. При авторитарному режимі виконавча влада є більш вагомим і впливовим, відповідно, в процесі зміни режиму природним є прагнення демократичних сил змінити цю рівновагу в бік законодавчої влад [2]. Проблема цього протисто-

яння полягає в тому, яку форму трансформації демократичної моделі прийняти новому режиму: президентську, парламентську чи змішану.

Політична культура пронизує всю сукупність стосунків, які складаються між учасниками політичного процесу, здійснює вплив на форми організації державної влади, будову її інститутів, дає змогу ефективно регулювати відносини між державою і громадянським суспільством, забезпечувати соціальний консенсус у гуманітарній сфері національної безпеки держави. Політична культура є тим фактором, який може безпосередньо сприяти або перешкоджати демократичному розвитку громадянського суспільства.

Це підтверджує і практика розвинутих демократичних держав, яка показує, що саме демократична політична культура є основою їх стабільності і динамічного функціонування громадянського суспільства. Розуміння національної безпеки як функціональної характеристики політичної системи, що включає методи і способи державного регулювання, а також порядок взаємовідносин громадян, суспільства і державної влади, дає змогу визначити зв'язок політичної культури з режимом та її місце в ньому. Процес переходу до демократії уособлює сукупність кількох стадій розвитку громадянського суспільства в державі.

Завдання лібералізації і демократизації, становлення громадянського суспільства, проведення політичних та управлінських реформ кожного разу вирішуються по-різному, в різній послідовності та у різні терміни. Лібералізація здатна викликати як продовження змін, так і спровокувати репресії і тим самим посилення колишнього авторитарного режиму, вірогідність продовження змін вища, коли трансформація відбувається згори. Енергійні дії знизу частіше за все провокують посилення режиму, нагнітання конфронтації, що може викликати революційне падіння політичної системи, якщо зміни продовжуються, то наступає етап демократизації.

Принципово, що подальший розвиток трансформації політичної культури залежить вже не стільки від ініціативи згори, як це було при лібералізації, але й від згоди з новими учасниками політичного компромісу, що залучаються з громадянського суспільства. Під час демократизації відбувається якісна зміна політичної системи: формування демократичних політичних інститутів і структур, що взаємодіють на основі трансформації громадянського суспільства. Найбільш характерною особливістю трансформацій є одночасне становлення ліберальної демократії та підсилення

гуманітарної складової частини національної безпеки держави.

Якщо трансформація політичних інститутів і структур є постійним об'єктом змін, то політичній культурі, яка виступає важливим елементом усього процесу демократизації і ключовим фактором національної безпеки держави, приділяється значно менше уваги. Це актуалізує необхідність ґрунтовної трансформації політичної культури. Трансформація політичної культури відбувається за кількома векторами і включає в себе трансформацію політичної свідомості і поведінки мас та трансформацію культури діяльності політичних інститутів у контексті національної безпеки держави.

Перехід від недемократичної політичної культури до демократичної супроводжується переходом від моноідеології до ідеологічного плюралізму, який є різновидом управлінської сфери в розвинутих країнах. У нормальному стані суспільства ми маємо справу з консенсусною політичною культурою, коли наявний високий рівень злагоди і більшість членів суспільства позитивно ставиться до його політичних інститутів. Такий тип політичної культури базується на центристських ідеологічних орієнтаціях. В умовах поляризованої політичної культури значна частина суспільства поділена у сприйнятті політичних норм та ідеалів.

Перехід від недемократичної політичної культури до демократичної – це перехід до автономної участі, яка заснована на можливості вибору і властива розвиненому громадянському суспільству, конкуренції в політиці [4]. Лідери і партії шукають підтримку в громадян, бо настрої виборців, їхній вибір прямо впливають на формування уряду. Для розвинених демократичних держав характерною є невисока політична активність населення, яка, як правило, обмежується участю у виборах та інститутах громадянського суспільства.

Неучасть громадян у політичному житті в розвинених демократичних країнах пояснюється також повною довірою громадян до управлінських суб'єктів, задоволеністю своїм становищем, стабільністю державної влади. Включення громадян у виборчий процес забезпечується наявністю розвинутої демократичної політичної культури, яка уможливує вільне волевиявлення народу, що має право обирати керівників країни в умовах політичного плюралізму і демократичного вибору. Активна ж участь зумовлюється високою підтримкою громадянами політичного режиму загалом і впевненістю у своїй здатності впливати на владу.

Саме в межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, тобто поєднання й урахування інтересів різноманітних соціальних і політичних сил. Тільки в розвинутому громадянському суспільстві може сформуватися культура, що відповідає демократичному управлінському стилю. Плюралізм політичних дій означає право громадян об'єднуватись у суспільні організації, передбачає вільну і рівноправну діяльність політичних партій і громадських організацій у рамках багатопартійної політичної системи, впливати через чинну в суспільстві правову модель на діяльність органів влади і управління. Основні принципи демократичної політичної культури – це суверенітет народу, правління більшості, представництво, плюралізм – становлять базу парламентаризму.

Громадянське суспільство – це сприятливе суспільне середовище для формування і поширення демократичної політичної культури і через неї – зміцнення демократичного ладу, надання процесу демократизації незворотного характеру [1]. У межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, тобто поєднання й урахування інтересів різноманітних соціальних і політичних сил, формується гуманітарна складова частина національної безпеки держави. У громадянському суспільстві відбувається громадянська соціалізація, тобто засвоєння і підтримка людьми стандартів поведінки та діяльності, норм, культурних цінностей і орієнтирів, в яких враховується існування суспільства загалом і визнається демократичний процес.

Державне регулювання здійснюється завдяки зусиллям членів громадянського суспільства, але, безперечно, в подальшому процесі демократизації ступінь розвитку громадянського суспільства відіграє важливу роль, а стабільність демократії істотно залежить від того, якою мірою органи державної влади відображають потреби громадянського суспільства, своєчасно реагують на процеси, що відбуваються в ньому. Громадянське суспільство забезпечує такі канали самовиразу і ідентифікації, які найбільш близькі людям, в умовах демократії інститути громадянського суспільства слугують додатковим, альтернативним каналом вираження інтересів і думок.

Під час такого вираження інтересів збільшується політичне сприйняття і потенціал громадян, формуються і готуються до участі в державному регулюванні політичні лідери, стимулюється потяг окремого індивіда до демократії. Саме в межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, тобто поєднання і врахування інтересів різноманітних соціальних сил, що при-

пускає зіткнення, протиріччя та конфлікти між ними. Громадянське суспільство покликане визначити норми і межі, які здатні блокувати руйнівні потенції боротьби різних сил, спрямовувати її в конструктивне русло для забезпечення національної безпеки держави.

У цьому і полягає головне призначення громадянського суспільства – досягнення консенсусу між різними соціальними силами й інтересами в соціально-економічній та гуманітарній сфері. І тільки таким чином, а не засобами примусу, можлива справжня демократична консолідація суспільства, його розвиток у межах нових базових цінностей національної безпеки держави. Тільки так трансформований демократичний устрій зможе отримати підтримку більшості в громадянському суспільстві, а підтримка влади не виключає існування розбіжностей, не заперечує можливість конструктивної опозиції.

Як елемент функціонування демократичних систем громадська позиція є постійно дієвим фактором державного регулювання, за допомогою якого виконуються кілька впливових функцій. Розвинуті демократичні країни приділяють велику увагу отриманню достовірної інформації про думки і настрої людей, їхні реакції на відповідні політичні події. Особливого значення громадська думка набуває в процесі вироблення політичних рішень, які суттєво торкаються інтересів громадянського суспільства.

Ефективність державного регулювання в тому і полягає, що воно має істотно випереджувати установлені тенденції розвитку держави та суспільства, відображені у стереотипах масової свідомості, і пропонувати нові шляхи вирішення політичних проблем. Знаючи громадську думку, можна корегувати рішення в контексті національної безпеки, які приймаються, передбачати і пом'якшувати негативні наслідки. У демократичних державах довіра до влади безпосередньо визначається її здатністю до реального діалогу із суспільною думкою і громадянським суспільством.

Трансформація політичної культури на рівні еволюціонування управлінських інститутів починається зі встановлення плюралізму політичних дій, ефективного державного регулювання в соціально-гуманітарній сфері. Це дає змогу звільнити органи державної влади від невластивих їм функцій, виключати надмірну централізацію повноважень. Трансформація політичної культури, а значить, і прийняття управлінських рішень, спирається, таким чином, насамперед на плюралізм інтересів, розвитку громадянського суспільства, спільність мети органів державної влади та громад-

ськості в досягненні належного рівня національної безпеки в державі.

Висновки. Демократичні політичні системи потребують для свого існування на сучасному етапі трансформацію відповідного типу політичної культури. Відсутність тривалої і масштабної практики функціонування демократичних інститутів перешкоджає закріпленню і розвитку в громадянському суспільстві демократичної політичної культури. Основними напрямками трансформації політичної культури є становлення демократичного типу політичної свідомості, формування громадянського суспільства на демократичних засадах, утвердження демократичної культури функціонування інституцій у системі державної влади в Україні.

Формуванню політичної культури демократичного типу перешкоджає нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, їх низька ефективність впливати на прийняття державних рішень. За останні роки трансформації політичної культури значна частина громадянського суспільства сприйняла основні демократичні ідеали; зазнали значного оновлення методи і прийоми забезпечення гуманітарної складової частини національної безпеки в державі. Громадянське суспільство поступово звикає до становлення демократичної політичної культури, перспективи їх розвитку полягають в утвердженні демократичних форм управління, формуванні громадянського суспільства, забезпеченні національної безпеки.

Список літератури:

1. Карпак О. Адаптація особистості в системі політичних відносин (теоретико-методологічний аналіз) : монографія. Дніпродзерж. держ. техн. ун-т. Дніпродзержинськ : Середняк Т.К., 2012. 194 с.
2. Коваленко О. Державне управління в процесі соціалізації суспільного відтворення. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2013. № 2. С. 71–75.
3. Кривоконь Н. Соціалізація та досвід особистості в контексті психології соціальної роботи. Проблеми загальної та пед. психології : збірник наукових праць. 2011. Т. 13, ч. 1. С. 223–231.
4. Куліченко В. Правова соціалізація особистості як об'єкт соціально-філософського аналізу : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Житомир. 2013. 20 с.
5. Чигур Р. Феномен глобалізації: соціально-філософський аналіз. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філософія»*. 2015. Вип. 18. С. 96–102.

Demydko D.L. STATE REGULATION OF THE TRANSFORMATION OF POLITICAL CULTURE AS A FACTOR OF NATIONAL SECURITY IN THE PROCESSES OF DEMOCRATIZATION OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE

Despite the fact that transformation process of non-democratic regimes into democratic ones occurs individually in different countries with its own problems and difficulties, advances and challenges, it has certain common features, allowing to determine its character, identify types and stages of transition. Serious discussions on democracy development are possible only after the society has achieved and institutionally consolidated the social political consensus. Decision of institutionalization of basic democratic procedures is the only available solution, occurring as a result of interaction of a wide range of political forces; therefore, it does not exclude, but is rather followed by tough political competition.

Conversion to democracy can be characterized by challenges and controversies. Generally, democratization process represents a gradual transition from one stage of development to the other, each having its own range of issues. This competition may acquire a severe form, accompanied by political polarization, but without abandoning national unity. Thus, maintaining the national unity is regarded to be an issue of primary importance. In case national unity in the country is absent, absolutely different political outcome occurs instead of democracy – polarization results in disintegration and regional, ethnic or any other division.

For continuous stability and legitimacy of established democratic regime consolidation is of utmost importance, i.e. adaptation of society to a new approach to conflict regulation. A characteristic feature of transition from democracy stage to consolidation stage is a broad participation of population in election. All the society accepts democracy as the only possible way of further development and rejects any possibility of forming other regimes. Amorphous condition of social structure causes obstacles in the way of democratization; one of them is the impossibility of formation in relatively short time of multi-party representation of social interests, without which governance of the country remains influenced by other, much less controlled forces, threatening social stability.

Yet, in recent years of transformation period a significant part of society has perceived the central democratic ideals; all structural elements, i.e. values, skill, orientations, methods and techniques of political activity were substantially updated. Step by step society gets used to political pluralism, considerable differentiation of approaches, and open expression of ideas. Democratic culture continues its development within evolutionary processes of transitional societies. The perspectives of their development consist in correction of the state administrative system, consolidation of democratic forms of governance, formation of civil society, and ensuring priority of human rights and freedoms.

Key words: civil society, democratization, political culture, transformation, national security, state regulation.